

Iván Bába, Iván Gyurcsík
i Csaba György Kiss, *Central
Europe 2020. A Hungarian Perspec-
tive*, Institute of Advanced Studies
Kőszeg 2021, iASK Monographs¹.

W 2021 r. Instytut Studiów Zaawansowanych w Kőszeg wydał książkę autorstwa Ivána Báby, Ivána Gyurcsíka i Csaby György Kissa pod tytułem *Central Europe 2020. A Hungarian Perspective* (Europa Środkowa 2020. Perspektywa węgierska). Praca ta, zgodnie z zamysłem autorów, jest odpowiedzią na austriacką pozycję autorstwa Emila Brixa i Erharda Buska pod tytułem *Europa Środkowa ponownie przemyślana. Dlaczego przyszłość Europy zostanie zdecydowana w Europie Środkowej?. Central Europe 2020* jest dziełem godnym polecenia, choć ze względu na ogrom materiału, który ostanowi przedmiot opracowania, jest także dziełem karkołomnym. Jej autorzy podejmują się intelektualnego wyzwania, które obejmuje najnowszą historię Europy Środkowej. Na 187 stronach (włączając w to bibliografię) starają się przedstawić kwestię budowania tożsamości narodowej, zrębów nowoczesnej państwowości, ale także regionalnej myśli politycznej i międzynarodowej. Jako taka jest to wartościowa pozycja dla osób zainteresowanych Europą Środkową oraz kształtowaniem jej tożsamości.

Węgrzy poruszają w swojej pracy szereg tematów kluczowych dla (z)rozumienia Europy środkowej:

W pierwszym rozdziale Csaba Kiss zauważa, że pojęcie narodu, rozumianego jako nowa ramka tożsamości, które nagle pojawiło się po rewolucji francuskiej, łatwo może stać się przestarzałe z powodu zachodzących procesów globalizacji i integracji europejskiej. Dla Węgrów i innych w regionie nowoczesny naród ma podwójną naturę: polityczną i kulturową. W czasie rewolucji francuskiej, momencie „narodzin” nowoczesnych narodów, w centralnej części Europy nie było państw

---

¹ Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa” nr projektu NdS/543014/2022/2022 kwota dofinansowania 1 500 000, całkowita wartość projektu 1 547 200.

narodowych. W przeciwieństwie do Francji próby językowej homogenizacji Królestwa Węgier były kwestionowane przez grupy etniczne i religijne niebędące Węgrami w połowie XIX w. Czeskie, węgiersko-chorwackie i polsko-litewskie królestwa średniowieczne straciły swoją suwerenność, ale nadal stanowiły część politycznego (prawnego) dziedzictwa regionu. Bałkańskie państwa należące do nurtu cywilizacyjnego chrześcijaństwa wschodniego także stanowią punkt odniesienia dla budowania tożsamości narodowej. Z kolei budowniczości narodów albańskich, słowackich i słoweńskich znaleźli inne dziedzictwo historyczne służące za podstawę nowoczesnej państwowości.

W kolejnym rozdziale, zatytułowanym *Mity i Symbole – Wzajemne Stereotypy*, ten sam autor wyjaśnia, że naród to symboliczna wspólnota. Niektórzy autorzy czasów romantyzmu (na nowo) sformułowali mitologiczne początki narodów, zakładając, że nastąpiły wiele wieków wcześniej. Symboliczne rzeki i góry pojawiły się w literackim „narodowym” krajobrazie. Złote ery poszczególnych państw z chwalebnyymi bohaterami zostały wychwalone językiem poezji. Później dwieście lat walk o wolność, kończąc się upadkiem komunizmu, stało się również częścią mitologii. Kiss opisuje również martyrologię tych narodów – wpływającą na autostereotypy. Rok 1848 przyniósł pewne wzajemne stereotypy odzwierciedlające konflikty interesów wynikające z różnych warunków społecznych i geograficznych. Profesor Kiss śledzi zestaw uprzedzeń – niektóre z nich okazały się nie być wieczne. Zmienił się obraz Czechów w wiadomości Polaków i Węgrów. Poprawie uległ także wizerunek Węgrów wśród Chorwatów. *Imperialna integracja czy federacja?* – pyta Csaba Kiss. Idea wspólnego państwa, a zarazem autonomii mniejszości narodowych ramach organizmów państwowych „pomiędzy Gdańskiem a Fiume (Rijeką)” stanowi przedmiot rozważań trzeciego rozdziału. Chodzi przede wszystkim o Imperium Habsburgów czy tworzący się, oparty na ówczesnym Związku Celnym, niemiecki organizm państwowy. Wiek XX przyniósł inne pomysły ze strony Czechów, Polaków i Węgrów. Csaba Kiss kończy ten rozdział optymistycznie, cytując przewidywania Pavla Lukáča dotyczące grupy V4.

Iván Bába w rozdziale *Upadek komunizmu w Europie Środkowej* bada przyczyny i skutki rozpadu bloku wschodniego, eksplorując zarówno znane, jak i mniej znane fakty oraz akcentując wkład pisarzy i poetów. Analizuje zmiany graniczne oraz demograficzne po II wojnie światowej, zwracając uwagę na wpływ polityki radzieckiej. Opisuje masowe protesty w 1953 i 1956 r. w NRD, Polsce i na Węgrzech, a także Praską Wiosnę z 1968 r., których następstwem były kolejne inte-

lektualnymi inicjatywy, takie jak czeska Karta 77, uzyskująca poparcie w Polsce i na Węgrzech. Podkreśla znaczenie wyboru Jana Pawła II na papieża w 1978 r. i jego wpływ na region. Opowiada o przemianach w Polsce, które skończyły się stanem wojennym w 1981, a także o buncie robotniczym w Braşovie w 1987 r. Przedstawia eskalację protestów w 1988 i 1989 r. i zmiany wprowadzone przez Gorbaczowa, kończące epokę doktryny Breżniewa. Bába szczegółowo analizuje stopniowe oddawanie władzy przez komunistów w Polsce i pokojową transformację na Węgrzech, a także ostatnie lata Niemieckiej Republiki Demokratycznej i rozpad Czechosłowacji. Opisuje też wydarzenia w Timișoarze i Bukareszcie w kontekście rumuńskiej rewolucji. Rozdział kończy się dyskusją o ekonomicznym dziedzictwie komunizmu i możliwych alternatywach, a także podsumowaniem roli społeczności, wpływu Ronalda Reagana i Michaiła Gorbaczowa oraz postawy zachodnioeuropejskich polityków.

W kolejnym rozdziale *Mniejszości i demokracja* Iván Gyurcsík skupia się na zarządzaniu państwami zamieszkiwanymi przez różne grupy etniczne, rozpoczynając od przeglądu postępowych praktyk w Europie Zachodniej po II wojnie światowej i historii międzynarodowej ochrony praw mniejszości przed ONZ. Wskazuje na próby komunistycznych reżimów zmiany języka mniejszości narodowych, co spotkało się z oporem tychże grup. Cytuje papieską wiadomość z 1989 roku: „Budować pokój, szanować mniejszości”, podkreślając odzyskanie przez mniejszości praw do wyrażania swoich roszczeń mimo trudności społeczno-gospodarczych i braku restytucji majątku. Zauważa znaczącą rolę największych mniejszości, takich jak Węgrzy w Rumunii i Czechosłowacji, w wydarzeniach 1989 r. oraz ograniczenia ich współpracy z większością, widoczne w protestach z 1990 r. Opisuje etniczne napięcia w byłej Jugosławii prowadzące do konfliktów w latach 90. XX w. oraz powstanie partii reprezentujących mniejszości narodowe, które mimo parlamentarnej reprezentacji rzadko miały wpływ na kształtowanie konstytucji opartych na koncepcji państwa narodowego. Wyróżnia Węgry i niektóre były republiki jugosłowiańskie za stworzenie samorządów mniejszościowych. Gyurcsík omawia rozwój międzynarodowych ram prawnych i rolę partii politycznych mniejszości, analizując euroatlantycką integrację z perspektywy praw mniejszości i ich interakcji z rządami, państwami macierzystymi i organizacjami międzynarodowymi. Szczegółowo przedstawia sytuację Węgier i podkreśla potrzebę pojednania w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej, łącząc to z włączeniem narodowych mniejszości.

Gyurcsík konkluduje, że ignorowanie kwestii narodowych tożsamości podważa przyszłość Unii Europejskiej jako wspólnoty wartości. Csaba Gy. Kiss w rozdziale *Dylematy pamięci* analizuje dylematy związane z pamięcią historyczną. Podkreśla, że w okresie dominacji Związku Radzieckiego publiczne święta i symbole narodowe musiały odzwierciedlać radziecką hegemonię. Kiss porusza kwestie problematycznych podejść do historii, wskazując na tendencje wyborcze w Rumunii i Bułgarii, oraz na istnienie „żelaznej kurtyny” pamięciowej między Europą Wschodnią a Zachodnią, gdzie cierpienia epoki sowieckiej są często pomijane. Zauważa, że mieszkańcy Europy Środkowej nie do końca uporali się z komunistyczną przeszłością i że rzadko dochodziło do rewanżu. Wskazuje, że byli komuniści byli często akceptowani jako partnerzy polityczni i biznesowi na Zachodzie. Podkreśla opóźnienie historyków w analizowaniu niedawnej historii. Kiss omawia kulturowe zbliżenie narodów Grupy Wyszehradzkiej, zauważając wspólne trendy w literaturze i muzyce oraz podkreślając, że mimo różnic w ocenach narody te łączą wspólne elementy pamięci, zwłaszcza te związane z okresem komunistycznym. Iván Gyurcsík w rozdziale *Współpraca w Europie Środkowej po 1989 roku* dostarcza szczegółowej analizy tego, jak państwa dawnego bloku wschodniego rozwijały nowe modele współpracy międzynarodowej. Gyurcsík skupia się na analizie współpracy w ramach Grupy Wyszehradzkiej, uwzględniając także ramy współpracy dotyczące regionów Morza Bałtyckiego, Morza Czarnego i Bałkanów. W końcu lat 70. XX w. Austria i Włochy zaczęły ograniczoną współpracę (tzw. alpejsko-adriatycką) ze swoimi wschodnimi sąsiadami, co zapoczątkowało Inicjatywę Środkowoeuropejską w 1989 r. W swojej pracy Gyurcsík odnosi się również do Trójkąta Weimarskiego i Sławkowskiego, współpracy z partnerami zachodnimi, jak również wspomina o inicjatywie 17+1 z Chinami. Zauważa także zainteresowanie Stanów Zjednoczonych Inicjatywą Trójmorza. Autor przedstawia strategie makroregionalne Unii Europejskiej w kontekście tych inicjatyw. Według Gyurcsíka współpraca regionalna odegrała kluczową rolę w umożliwieniu krajom Europy Środkowej lepszemu zrozumieniu siebie nawzajem, artykulację wspólnych interesów, realizację celów integracyjnych, identyfikację projektów o wspólnym zainteresowaniu, uznanie jako partnerów gospodarczych w ramach grupy, zachowanie tożsamości i niezależności, a także przejście od roli naśladowców do roli inicjatorów. W ramach swojego rozdziału *Europa Środkowa w Unii Europejskiej* Iván Bába podejmuje dogłębną analizę wyzwania powojennych, które integracja europejska z po-

wodzeniem przewyciężyła. Bába podkreśla, że obecne okoliczności różnią się znacznie od przeszłych, wymagając głębszego wzajemnego zrozumienia w ramach wspólnych działań. Bába zwraca uwagę na pozornie marginalizowaną perspektywę bezpieczeństwa Europy Środkowej w kontekście projektów, takich jak Nord Stream, które cieszą się wsparciem na wysokim szczeblu w Europie Zachodniej. Następnie autor szczegółowo analizuje to, w jaki sposób NATO i wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony UE przyczyniają się do ogólnego bezpieczeństwa. Bába dokonuje również analizy konsekwencji brexitu, sugerując, że UE bez Wielkiej Brytanii może osiągnąć dalszy postęp w zakresie integracji obronnej i bezpieczeństwa. Szczególny nacisk kładzie na środkowoeuropejskie postrzeganie kwestii migracyjnych, uwzględniając przyczyny emigracji z Afryki i Azji oraz ramy prawne (Sengen, Dublin). Wskazuje na różnicę w percepcji uchodźców z Europy Środkowej przybyłych kilka dekad temu, którzy dążyli do integracji ze społeczeństwami Europy Zachodniej, a nowoprzybyłymi z Afryki i Azji, ze szczególnym uwzględnieniem społeczności muzułmańskich. W konkluzji Bába porusza kwestię geopolitycznej roli Rosji i Turcji dla Europy Środkowej.

Zakończenie książki stanowi zbiorowa refleksja autorów na temat roli Europy Środkowej w kształtowaniu przyszłości kontynentu europejskiego. W rozdziale *Czy przyszłość Europy naprawdę rozstrzygnie się w Europie środkowej* Autorzy przedstawiają trzy potencjalne scenariusze rozwoju sytuacji. Pierwszy z nich opisuje sytuację, w której doszłoby do poprawy komunikacji między zachodnimi i wschodnimi krajami Europy, co mogłoby zaowocować powstaniem prawdziwej wspólnoty ludzkiej, wykraczającej poza aspekty czysto ekonomiczne. Drugi scenariusz rozważa możliwość osiągnięcia przez Europę Środkową takiego poziomu rozwoju gospodarczego, który pozwoli jej wpływać na przyszłość całego kontynentu. Natomiast trzeci scenariusz zakłada, że tzw. Europa rdzenna, skupiająca głównie kraje zachodnie, może dążyć do jeszcze większego marginalizowania nowych członków Unii Europejskiej, co równocześnie mogłoby przyczynić się do zmniejszenia roli UE na arenie międzynarodowej. Autorzy podkreślają, że od zachodnich polityków zależy, czy będą w stanie przełamać stereotypy związane z „postkomunistycznymi” i „nowymi demokracjami” krajami Europy Środkowej, oraz czy zdołają realizować wspólne wartości wynikające z wspólnego dziedzictwa historycznego w celu zbudowania prawdziwego partnerstwa na rzecz silniejszej i w pełni zjednoczonej Europy.

Każdy z powyższych tematów, którym poświęcone są poszczególne rozdziały książki stanowi przedmiot wielotomowych rozważań świata nauki. Z jednej więc strony należy traktować pracę Báby, Gyurcsika i Kissa jako kompendium wiedzy o Europie Środkowej. Z drugiej – wiele tematów wymaga dalszych studiów. Mowa na przykład o kwestii kształtowania się Litwy, Łotwy i Estonii; historii i modelu stosunków międzyetnicznych w regionie; roli i znaczeniu współpracy międzynarodowej i regionalnej czy zmieniającej się symbolice narodowej.

Istotną wartością tego opracowania jest jego porównawczy charakter. Książka, wbrew tytułowi i nazwiskom autorów, nie prezentuje perspektywy czysto węgierskiej. Autorzy odnoszą się bowiem stale do przykładów czeskich, słowackich, słoweńskich, rumuńskich, chorwackich czy polskich. Jako taka, jest to częściowo udana próba zaprezentowania czytelnikom środkowoeuropejskiej perspektywy kształtowania się współczesnej tożsamości politycznej. Przy tym struktura pracy pozwala na dość wygodne prowadzenie czytelnika przez meandry regionalnej tożsamości politycznej.

Niestety, autorzy nie próbują wy tłumaczyć ekonomiczno-politycznego kontekstu, który często miał kluczowe znaczenie przy kształtowaniu się roli regionu w Europie. Percepcja peryferii kulturowych i politycznych, która dominuje na Zachodzie, jest w moim przekonaniu, wynikiem ciągłej peryferyzacji ekonomicznej Europy Środkowej. Budowanie partnerskich relacji naszego regionu z zachodnioeuropejskim rdzeniem opierać się musi także na właściwych stosunkach gospodarczych. Tożsamość europejska, tradycja, kultura polityczna, choć nieodzowne, nie będą w stanie zapewnić trwałej integracji europejskiej.

Na końcu mogę dodać, że jako czytelnik nie widzę w publikacji odniesień do książki Austriaków. Nie wiem, jakie są tezy austriackich autorów. Choć dzieło *Central Europe...* stanowi odpowiedź na twierdzenia zawarte w dziele Brixia i Buska, to zbyt mało w nim intelektualnych połączeń, które z pewnością nadałyby obydwu tym pracom dodatkową wartość poznawczą i zapewniłyby rozrywkę intelektualną. Niemniej jednak publikacja węgierskich autorów jest zdecydowanie godna polecenia.

Jan Muś

badacz niezależny

ORCID: 0000-0002-6111-5173

janmus@ymail.com